Szíller Dalma

A maszkulinitás paradoxona és a populáris kultúra
James Bond és a férfiasság változó eszménye

„Ha a férfiakat használjuk a megértés mércéjének,
az megkönnyíti társadalmunk jelenségeinek megértését."[1]
George L. Mosse

Bond. James Bond. Anglia elsőszámú titkos ügynöke, aki mindig sikeresen menti meg a világot az aktuális fenyegetéstől és arat győzelmet a legelvetemültebb gonosztevők felett. Eközben a legjobb kocsikkal jár, a legszebb nőkkel van dolga, a vodka-martinit rázva és nem keverve kéri. A munkája iránt elkötelezett hidegvérű gyilkos, aki félmosolyával és szemöldöke felhúzásával minden nőt levesz a lábáról, korra vagy nemzetiségre való tekintet nélkül. Vonzó, magabiztos, a szmoking tökéletesen áll rajta, kiváló kártyajátékos, aki az alkoholt és a luxust sem veti meg. A karakter leghangsúlyosabb eleme mégis az, hogy egy *társadalmi fantáziát* testesít meg; egy olyan ideált, akire minden férfi hasonlítani akar, s akire minden nő vágyik. Dolgozatomban társadalmi nemi (gender) szempontból vizsgálom, milyen változások mentek végbe James Bond karakterében, hogy az megfeleljen a mindenkori társadalmi konszenzus uralkodó férfiképének.[2]

A populáris kultúra egyik leghosszabb életű filmsorozatának segítségével – a férfi szerep átalakulására összpontosítva – a változó *nemi szerepeket* elemzem. Mint a későbbiekben rámutatunk, a James Bond-filmek a nemi szerepek tekintetében jól ábrázolják a társadalmi beállítódásokban végbement változásokat: a huszonkét hivatalos film közel ötven évet ölel fel, és ehhez képest még ma is sokszor érzéketlen, nőgyűlölő karakternek titulálják a 007-es ügynököt – feltevésem szerint tévesen. A hat színész által megtestesített Bond-figura vizsgálatával arra a kérdésre keresem a választ, hogyan és miért változott az elmúlt negyvenöt évben a maszkulinitás sztereotipikus felfogása, illetve ennek képi reprezentációja. A 007-es az ideáltipikus férfiasságot képviseli, mely fogalomról alkotott társadalmi elképzelés dinamikusan változó. Ehhez a populáris kultúra műfajának is alkalmazkodnia kellett, szem előtt tartva a fogyasztók igényeit és a társadalmi elvárásokat. Ezért időről időre szükségesnek tűnt finomítani, alakítani a Bond-karaktert, s ezzel párhuzamosan a nők ábrázolásmódja is lassan, de biztosan változott. Azért esett a maszkulinitás változásának elemzésére a választásom, mert – mint G. L. Mosse rámutatott – a férfiasság a társadalom hagyományos értékrendjét tükrözi, illetve a modern társadalom önmeghatározásának alapját képezi (Mosse, 2002: 7–20). Témám aktualitását a változó férfiasság problémaköre adja, amely laikusok között (gondoljunk csak bele, hogy hányszor hallunk nap, mint nap az elnőiesedett, megváltozott férfiasságról) és tudományosan egyaránt élénk viták kereszttüzében áll. Az utóbbi időben a „maszkulinitás válsága" címszó alatt a *men's studies* diszciplína foglalkozik a kérdéssel.

1 Mosse (2002: 212)

2 Ezúton mondok köszönetet K. Horváth Zsoltnak, a téma kidolgozásában nyújtott segítségéért és hasznos tanácsaiért, és témavezetőmnek, Hammer Ferencnek támogatásáért.

A társadalmi nemi szerepek

Az angol nyelvben két kifejezés is utal a nemiségre: a *sex* (szexuális jelleg) és a *gender* (társadalmi nem) (Giddens, 2003: 179). Az előbbi a nők és a férfiak közötti biológiai meghatározottságra és különbségre utal, az utóbbi viszont a társadalmilag és kulturálisan konstruált, előállított eltérésekre vonatkozik. Hadas Miklós így foglalja össze a *gender* szó jelentését: „a szocializáció során elsajátított és bevéső dött társadalmi meghatározottságokra utal, melynek következtében nőként, illetve férfiként viselkedünk" (Hadas, 1994: 46). A *gender studies* a nemi szerepek azon berögződött, sztereotip felfogását próbálja dekonstruálni, amely a maszkulin és feminin kategóriákat élesen elválasztja egymástól. Másképpen fogalmazva, azokat a társadalom által alkotott beidegződéseket szedi ízekre, amelyek valójában természetessé tett társadalmi különbségek (Bourdieu, 1994: 46). A *gender studies* egyik leggyakoribb kutatási témája – tanulmányomban én is ezzel foglalkozom – a társadalmi nemi szerepek *reprezentációja*. Ezen belül azt a kategóriát elemzem, amelyből a *men's studies* igyekszik kilépni: a férfiasság egydimenziós felfogását, azt a megjelenítést, amely a férfiasságot azzal a fehér, heteroszexuális maszkulinitással teszi egyenlővé, amelyet James Bond is képvisel (Brod, 2001: 37–54). A nemi szerepek reprezentációja azért fontos és releváns téma, mert vizsgálatával éppen azokra az újratermelt sztereotípiákra, beállítódásokra lehet rámutatni, amelyeket a társadalom magában hordoz, s amelyeket evidenciákként, magától értetődőkként, adottságokként kezel, jóllehet ezek a jelentések társadalmilag konstruáltak.

James Bond és a mítosz fogalma

Richard Slotkin szerint a mítoszok olyan történetek, amelyek a társadalom múltjában gyökereznek, s szimbólumokban képesek megjeleníteni egy társadalom ideológiai nézeteit, illetve segítségükkel próbálnak válaszokat találni a politikai és társadalmi válságokra. Funkcionalista tekintetben tehát a mítosz nem más, mint az identitásformáló történelmi emlékezet nyelvezete (Slotkin, 1985; Slotkin, 1992; Lévi-Strauss, 2001). Roger Horrocks rámutat, hogy Bond univerzális hős (Horrocks, 1995: 17; 41–42). Ahogyan a mesékben a hősnek a sárkánnyal kell megküzdenie, úgy a 007-es olyan ellenfelekkel harcol, mint Blofeld, aki a rossz archetípusát testesíti meg.[3]

James Bond karaktere alapvetően a magányos hős mítoszára épül, a 19. század végének és a 20. század első felének irodalmi és mozgóképes férfialakjait idézi, sőt a „magányos cowboy" több vonása is felfedezhető benne (Hadas, 1997: 161–170). Akárcsak elődei, ő is törvényen kívül él, amire „00"-ás státusza jogosítja fel: sem az emberi életekkel, sem a királynő pénzével nem kell elszámolnia. A western-hősökhöz hasonlóan nem ismeri a félelmet, pedig állandó életveszélyben van, méltó ellenfele csakis egy másik férfi lehet. Mindketten az igazságért, vagy legalábbis vélt igazukért harcolnak, amiért képesek az életüket is feláldozni, hiszen végső céljuk az, hogy férfihoz méltó módon haljanak meg (Hadas, 2003). Mindkettőjükre alkalmazható Bourdieu libido dominandi fogalma (Bourdieu, 1994: 7–48), azaz az uralkodás ösztönös vágya, a férfiasság teljesítménykényszere, az a belső késztetésre épülő kötelességtudat, amivel a férfi önmagának tartozik, ha méltó akar maradni a férfiasság eszményéhez. Már az első film korabeli reklámjában így jellemezték: „He is the idol of every women, the envy of every men".[4]

Tehát egy olyan nagybetűs Férfiról van szó, aki nemcsak sármos és vonzó, hanem vágyott értékeket, életmódot, modort, stílust képvisel: a jólétet és a fogyasztást. Olyan személy, aki a társadalom modern úri embert formázó fantáziáját testesíti meg. Bond jártas a jó borokban, az új technológiákban, a különleges ételekben és a tökéletesen szabott szmokingokban, s természetesen otthonosan és magabiztosan mozog a nők világában. Karaktere és politikai inkorrektsége azonban széles körű felháborodást váltott ki.[5] A feminista kritikák szadizmusát, erőszakosságát, durvaságát, hímsovinizmusát, a nők lekezelését, szexizmusát, sznobizmusát és alkoholizmusát kárhoztatták. Szélesebb körben a Ian Fleming teremtette, gender és rasszizmus tekintetében politikailag inkorrekt atmoszférát támadták, legfő-

3 Persze Bond nem minden szempontból testesíti meg a hagyományos hőst, hiszen karaktere olyan antihős vonásokat is magában hordoz, mint például a „csaló", aki csak a saját testi/fizikai vágyával törődik.

4 Dr. No (Dr. No, 1962) Rendező: Terence Young.

5 Például Johnson, Paul, "Sex, snobbery and sadism."
www.newstatesman.com/society/2007/02/1958-bond-fleming-girl-sex (utolsó letöltés: 2009. 02. 05.).

képpen azt, hogy a 007-est a patriarchális rend védelmezőjeként azonosították.[6] Ugyanakkor stílusa, modora, divatossága miatt Bondot férfiikonnak tekintik, olyan viselkedésbeli példaképnek, aki a hatvanas években központi szerepet játszott a maszkulin fogyasztási szokások legitimálásában (Ehrenreich, 1995: 287).

James Bond és a férfiasság eszménye

Az „irányadó férfiasság" fogalma (Mosse, 2002) a maszkulinitás sztereotipikus értelmezését és követendő normáját jelenti, amely eszményhez minden férfinak alkalmazkodnia kellene. Kialakulásának alapja a férfitest volt, amelynek felépítése és szépsége nagy jelentőséget szerzett a modern korban, hatékonysága pedig abban rejlett, hogy láthatóvá tett egy elvont eszményt. Hiszen a férfitest alkalmas (volt) arra, hogy megjelenítse a társadalom hagyományos értékrendjét, a rend és a haladás társadalmi igényét, illetve az önkontroll és a fegyelmezettség erényét. A férfiasság eszményét – ami a modern társadalom önmeghatározásának alapja – az egyéni és a nemzeti megújulás szimbólumaként hozták létre, erkölcsi parancsokat, a megjelenésre, viselkedésre és a magatartásra vonatkozó irányadó elvárásokat jelenített meg. Ezt a pozitív férfiképet mindig valamivel szemben határozták meg: a negatív férfiképpel és a nőkkel állították szembe. A modern férfiasság sosem egydimenziós, mindig azokat a tulajdonságait hangsúlyozzák, amelyek az aktuális társadalmi valóságot és a jövőbe vetett hitet tükrözik. Az irányadó férfiasság kategóriája történelmi szempontból természetesen dinamikusan változó, tehát alkalmazkodik azokhoz a társadalmi beállítódásokban végbement változásokhoz, melyek a nemi szerepeket és – jelen esetben – reprezentációjukat érintik (Mosse, 2002: 7–20).

A 007-es újratermeli a férfiuralom fogalmát, másképp fogalmazva a patriarchális rendet, amely a nők elnyomásával és állandó uralkodási kényszerrel (libido dominandi) érvényesíti fennállását. Hiszen nemcsak a hidegháború okán verseng Bond különböző nemzetek férfialakjaival, hanem azért is, hogy az ellenség legyőzésével szimbolikusan az általuk megtestesített nemzet felett győzelmet arathasson, s így (vélt) dominanciája nemzeti, etnikai és nemi tekintetben is töretlen maradhasson.[7] Külön kiemelném a homoszexuálisok elleni szimbolikus küzdelmét, amely a *Gyémántok az örökkévalóságnak* című epizódban jelenik meg a legerőteljesebben. A filmben fizikai erőfitogtatásba keveredik egy leszbikus párral, illetve megöl két meleg bérgyilkost.[8] Mégis a „szexuális deviancia" elleni harc és felettük aratott győzelem tekintetében a legmarkánsabb példa az, amikor a leszbikus Pussy Galore szexuális beállítódását változtatja meg a film végére, ezzel is bizonyítva, hogy James Bond vonzerejének képtelenség hosszú távon ellenállni.[9] Tehát szimbolikusan is a folyamatos harcot, versengést jelenítik meg a filmek, azt a társadalomképet, amelyet Bourdieu a *Férfiuralom* című tanulmányában fejtett ki (Bourdieu, 1994: 7–48).

A Bond-történetek a maszkulinitás egydimenziós felfogását, azaz a nemi szerepek leegyszerűsített megközelítését képviselik, amely fogalomkör (a tradicionális értelemben vett férfi) változásának, átalakulásának, „fejlődésének" lehetünk szemtanúi a filmeken keresztül. Persze kellő kritikai hozzáállás nélkül elsősorban azt interpretálhatjuk a filmekből, hogy egy olyan világban, ahol már a laikus cikkek is az elnőiesedett, megváltozott férfiassággal foglalkoznak, van valaki, akire még mindig számíthatunk, akinek az égvilágon semmilyen kétsége nincs saját férfiasságát és szexualitását illetően.

A maszkulinitás válsága

„A folyóiratállványokon található kiadványok és a különböző televíziós talk show-k is azt a közhellyé vált nézetet sugallják, hogy a férfiak manapság nem tudják, mit is jelent 'igazi férfinak' lenni; vagyis, hogy a maszkulinitás válságban van" – írja Michael S. Kimmel 1987-ben (Kimmel, 2001: 55). Az azóta eltelt évtizedekben számos mű foglalkozott e jelenséggel (MacInnes, 1998; Horrocks, 1994; Kimmel, 1987). Tim Edwards *Crisis, what crisis?* című munkájában két okra vezeti vissza a kialakult krízishelyzetet. Az egyik, hogy a válság alapjaiban érinti a férfiak társadalmi helyzetét, a

6 Például Miller, 2001: 243–254, valamint: Ferguson, Greg and Watt, Tom, "Plenty O'Toole: The Propagation of Patriarchy in the James Bond Films". http://ferguson.complexed.ca/ec/betty04212003.html (utolsó letöltés: 2009. 04. 21.).

7 Uo.

8 *Diamonds Are Forever*, (1971) Rendező: Guy Hamilton.

9 *Golfinger* (Goldfinger, 1964) Rendező: Guy Hamilton.

munkában, családban, oktatásban és reprezentációban elfoglalt szerepét. A másik ok abból fakad, ahogyan a férfiak a változásokat megélik. Edwards szerint nem a férfiasság általános válságáról van szó, mindössze egy tendenciáról, ami egyes férfiakat érint. Kiemeli továbbá, hogy a válság alapvetően a férfiak nemi szerepéhez köthető, mert – ahogy ő fogalmaz – nemcsak a szerep van válságban, hanem a férfiasság maga a válság (Edwards, 2006: 13–24). A maszkulinitás krízisét tárgyaló irodalmakat és elméleteket a következő kategóriákra osztja föl:

1. *Történelmi megközelítés*: eszerint a maszkulinitás kortárs krízise történelmi szempontból nem számít újdonságnak. Ezt az álláspontot elsősorban a követező szerzők képviselik: Michael S. Kimmel, R. W. Connel és George Mosse. Edwards rámutat arra, hogy a krízis feltételez egy megelőző koherens rendszert, viszont a maszkulinitás inkább a társadalmi nemi szerepeken belüli szokások konfigurációja, s ennek a korábban fennálló rendnek a bomlásának vagy átalakulásának lehetünk tanúi.
2. *Pszichoanalitikus megközelítés*: elsősorban emocionális tekintetben értelmezi és általánosnak tekinti a válságot. Robert Horrocks szerint (Horrocks, 1994) még mindig tradicionális szerepeket várnak el a férfiaktól, aminek sokan nem tudnak vagy nem akarnak megfelelni. Konklúziója tehát az, hogy a patriarchális férfiasság ideáljától a férfiak ugyanannyit szenvednek, mint nőtársaik.
3. *Posztstrukturális vagy diszkurzív hozzáállás*: e szociálkonstruktivista szemlélet legfontosabb képviselője John MacInnes, aki azt a nézetet vallja, hogy a maszkulinitás társadalmi konstrukció, amely egyre inkább kezd elavulttá válni (MacInnes, 1998). Meglátása szerint a társadalmi nemek korábbi sorrendjének felbomlása (a francia forradalom és a 19. század végi Európa) és a nők jelenlegi emancipációja, illetve a férfiak feminizálódása közötti különbség az, hogy a mostani válság sokkal szélesebb körű.

Álláspontom a történelmi megközelítéssel szimpatizál, ezen belül is elsősorban Mosse korábban tárgyalt felfogásával (Mosse, 2002), amely szerint a maszkulinitás dinamikusan változó fogalom, történeti-kulturális konstrukció; így inkább a jelenség *konstrukcióján belüli* válságról beszélhetünk (Hatty, 2000: 161–183). Az már más kérdés, hogy amint azt Bonddal kapcsolatban is látni fogjuk, gyakran a maszkulinitás korábbi sztereotipizált felfogásától való eltávolodást értékelik a férfiasság válságaként.

A színészek és a férfiasság változó alakzatai

Mint már említettem, James Bond karaktere bizonyos tekintetben változott az idők során, hiszen a populáris kultúra műfaja megköveteli, hogy alkalmazkodjon a társadalmi konszenzus változásához, jelen esetben a nemi szerepek átalakulásához. Így a Bondot alakító hat színész, illetve amennyire a dolgozat terjedelme engedi, a filmek segítségével próbálom elkülöníteni az egymáshoz képest képviselt maszkulinitásokat, kiemelni a különbségeket és rámutatni a Bond személyiségjegyeiben végbement főbb változásokra. Arra is kitérek, hogy a különböző évtizedekben hogyan értelmezték a férfiasság ideálját, s ennek filmes reprezentációja hogyan változott meg az idők során.

1. Sean Connery: az archetípus

„Ne bízza el magát kislány. Ami ma történt, azt a hazámért tettem, semmi örömöt nem találtam benne." [10]

Connery volt a Bondot megformáló első színész, ő tekinthető az archetípusnak, általa ismerjük meg a James Bond-világ „kellékeit" és a 007-es karakterét; ezért fontos viszonyítási alapot jelent a későbbi színészekkel szemben. Milyen férfiképet reprezentált az első Bond? Érzelemmentes macsóként aposztrofálnám őt, a férfiasságát viselkedésével is hangsúlyozó, agresszív, önző, magabiztos, hidegvérű, kemény férfiként, aki sokat iszik és dohányzik. Bond a hagyományos kulturális hierarchia, pontosabban fogalmazva a magas kultúra képviselőjeként jelent meg egy tömegtermékek ünnepelte világban (Black, 2004: 113–131). Figurája ebben az értelemben sznob, amennyiben a

10 *Tűzgolyó* (Thunderball, 1965). Rendező: Terence Young.

Beatles-t, a korszak legnépszerűbb, de mégiscsak populáris zenét játszó zenekarát csak fülhallgatóval viselné el.[11] A 007-es elsősorban az élet élvezetére törekszik, amivel kollégái is tisztában vannak, amikor hollétéről így vélekednek a *Goldfinger*ben: *„ital vagy nő"*. Ez a Bond időtöltésből csábítja el a nőket, vagy inkább szolgálja ki magát e téren, ugyanakkor gondolkodás nélkül arcon is csapja nőtársait, amennyiben úgy véli, hogy nem mondanak igazat. Tehát a nőkkel szembeni erőszakos viselkedés is a karakter része. A küldetés érdekében, s mellesleg az élvezet miatt, olykor az ellenség táborához tartozó hölgyekkel is intim kapcsolatot létesít, amit az igen kritizálható *„Mit meg nem teszek Angliáért?!"* mondattal kommentál.

Connery Bondja véletlenül sem beszél érzelmekről, száját csak akkor hagyja el a „szeretlek" szó, amikor az pusztán jelszó, hogy a helyi összeköttetővel felismerjék egymást, ezzel is demonstrálva a könnyű, egyéjszakás kalandok helyénvalóságát.[12] Bár figurája kemény és mellőzi a mély érzelmeket, Q mégis minden egyes alkalommal kritizálja infantilis, dekoncentrált viselkedéséért, miközben a legújabb kütyükkel felszerelt eszközöket mutatja be neki: *„Nincs humorom a gyermeteg vicceihez"*. Bond férfiassága elsősorban a gentleman-létben mutatkozik meg: külsőségekben (jártas a gasztronómiában, a technikában, mindig a megfelelő öltözetben látjuk, kaszinóba jár) és modorában egyaránt. Emellett a kellő mennyiségű nő elcsábítása is fontos szerepet játszik ebben, illetve a férfilét erőszakként, dominanciaharcként való felfogása. A Bond-világ fontos része Miss Moneypenny, Bond főnökének, M-nek a titkárnője, aki fél szemmel mindig azt lesi, hogy James mikor dobja rá fogasára kalapját. Moneypenny az egyetlen állandó női szereplő, aki mellesleg reménytelenül szerelmes a 007-esbe, ugyanakkor okosabb és visszafogottabb a Bond-lányoknál, mert tudja, hogy a hőn áhított bókokat már nem kapná többé meg, ha engedne neki. (Moneypenny többször is céloz arra, hogy nagyon örülne, ha James egy gyűrűvel ajándékozná meg, de általában egy szál virággal és a reménnyel kell beérnie.)

2. George Lazenby: az érzelmes, szerelmes Bond

> Bond: *Mi lesz velünk, mondd? Tracy, egy ügynök nem törődhet mással, csak saját magával.*
> Tracy: *Megértem, és nem várok tőled semmit.*
> Bond: *De én ennél többet akarok adni neked.*
> Tracy: *Biztos vagy benne?*
> Bond: *Szeretlek, és tudom, hogy nem találok még egy ilyen nőt. Legyél a feleségem!*[13]

George Lazenby csak egy ízben, az *Őfelsége titkos megbízottja* (1969) című epizódban alakította Bondot, s ebből fakadóan ez a film nem kap kellő hangsúlyt; valószínűleg éppen azért, mert érzékelhető törés keletkezik a karakterben.[14] Lazenby a „szerelmes Bondot" alakította, ezért itt alapvetően sérül az érzelemmentes macsó képe, melyet Connery képviselt. Elődjéhez képest kevésbé határozott, kevésbé tudja hitelesen alakítani a kemény, agresszív, domináns hím szerepét. Hiányzik belőle Connery felsőbbrendű magabiztossága, s ezt egy James Bondra nem jellemző, pesszimista mondata is alátámasztja: *„Ez csak velem történhet meg"*. Conneryhez hasonlóan ugyan alkalmaz erőszakot a nők ellen (például elcsattan egy-egy pofon), viszont nem használ ki minden lehetőséget az élet élvezetére, jelen esetben még azt sem, hogy egy gyönyörű nő felajánlkozik neki: Tracy megjegyzésére, tudniillik, hogy *„Vegye úgy, hogy már megvásárolt engem",* Bond úgy felel, hogy: *„Nem veszek nőket… nem tartozik semmivel, nagy bajban lehet, nem akar beszélni róla?"*

Úgy vélem, igen jelentőségteljes változás: James Bond egy nővel *beszélgetni* akar a feltételezett problémáiról, ami Connerynek vagy a következő Bondnak, Roger Moore-nak eszébe se jutott volna. A beszélgetés, a probléma szóbeli elrendezésének lényege ugyanis implicit formában magában foglalja azt, hogy Bond önmagával *egyenrangúként* tekint a nőre. A film záró képében Bond megölt feleségéért hullat könnyeket, viszont érdekes, hogy ahelyett, hogy merénylője után

11 *Golfinger* (Goldfinger, 1964).

12 *Csak kétszer élsz*. (You only live twice, 1967). Rendező: Lewis Gilbert.

13 *On Her Majesty's Secret Service* (1969). Rendező: Peter Roger Hunt.

14 Uo.

eredne (hiszen ő maga is hidegvérű gyilkosként szerepel), csak bénultan szorongatja halott aráját: *„Minden rendben. Nincs semmi baj. Megálltunk pihenni, mindjárt indulunk".* Ahhoz képest, hogy Bond karaktere egyik oldalról fejlődni kezd érzelmileg, a másik oldalon – a túlzottan érző szívet ellensúlyozandó – Miss Moneypennyvel való bánásmódjában sokkal kevésbé ügyel a határokra, és Connery édesen búgó hangján túllépve tettlegességig fajul flörtje. Nem csak hogy tőle kapja meg az egyetlen csókot a filmsorozat alatt végig epekedő titkárnő, de úriemberhez méltatlan módon meg is markolja Moneypenny hátsófelét. Végső soron ez a film magyarázza meg, hogy egy titkos ügynök miért nem kötődhet érzelmileg senkihez, ezzel kimondatlanul legitimálva későbbi, mélyérzelem-mentes kapcsolatait.

3. Roger Moore: az elegáns és szarkasztikus Bond

> *„Hogy üthetek el öt órát Rióban, ha nem tudok szambázni?"*[15]

Moore-t az elegáns és szarkasztikus Bondként jellemezném, ő az, aki a leghitelesebben jeleníti meg a kifinomult ízlésű, jólfésült angol úriember imázsát. Cigaretta helyett szivarozik, a Martinival szemben a Bourbont részesíti előnyben. Viszont hiányzik belőle Connery keménysége, veszélyessége és cinizmusa (Black, 2005: 124–126). Főnöke, M reakciója jól megvilágítja jellemét, amikor az *Aranypisztolyos férfi*ban vérdíjat tűznek ki rá, és így találgat a lehetséges megbízók kilétéről: *„féltékeny férjek, dühös szakácsok, megalázott szabók".* Connery-hez hasonlóan élvezi az életet, Lazenby-vel szemben kihasznál minden lehetőséget, mert a könnyű, egyéjszakás kapcsolatok és a földi örömök híve.

Őt kritizálták a legtöbbet a nőkkel való bánásmód miatt, kiváltképp azért, mert az *Élni és halni hagyni* című filmben a szűz jósnőt úriemberhez nem méltó módon a kártyák segítségével csapja be, hogy lefektethesse.[16] Ezzel szemben arra nem reflektálnak, hogy a *Szigorúan bizalmas*ban ezt az incidenst úgy ellensúlyozzák, hogy Bond visszautasítja az ágyában meztelenül fekvő fiatal Bibit, mégpedig azzal az indokkal, hogy túl fiatal, és inkább egy fagyira hívná meg. Conneryhez hasonlóan ez a James is lekezeli a nőket, s nem tekinti őket egyenrangú partnernek, csak nyájas modorával és a mindenkire alkalmazott „drágám" megszólítással kendőzi ezt el. Ő is sokszor agresszívan viselkedik velük, fojtogatja vagy arcon üti őket, ha úgy látja, hogy a helyzet ezt megköveteli. Ugyanakkor Moore modern lovagként is értelmezhető, hiszen több filmben a világ megmentése után női partnerét is kiszabadítja a gonosz karmaiból, bár ez valójában már nem része a küldetésnek.[17] Az utolsó filmekben életkora miatt már nem tudta hitelesen alakítani az akcióhőst, így megérett az idő a változásra. Ugyanakkor az általa képviselt úriember-imázs ellensúlyozására is igény lépett fel, mivel Moore karaktere a férfiasságot elsősorban a fogyasztással, valamint az elcsábított nők hosszú listájával tette egyenlővé (Black, 2005: 146–147). Ezért egy olyan utódot kerestek helyette, akinek férfiassága fizikailag is megmutatkozik.

4. Timothy Dalton: James Bond mint moralista

> Bond: *Tartozom Leiternek. Többször is megmentette az életemet.*
> M: *Kíméljen meg a szentimentális frázisoktól! Ő is tudta, mit vállal.*
> Bond: *És a felesége?*
> M: *A maga személyes bosszúja könnyen kompromittálhatja őfelsége kormányát. Megbíztam egy feladattal és elvárom, hogy azt végrehajtsa objektívan, tudása legjavát adva.*
> Bond: *Beadom a lemondásomat, uram.*[18]

Daltont a moralista Bondként jellemezném, akinek a férfiassága az erkölcsi parancsok felfogásában mutatkozik meg leginkább. A Connery-évekhez hasonlóan a filmekben sok az erőszak, viszont Moore-hoz képest nincs modora, hi-

15 *Moonraker* – Holdkelte (Moonraker, 1979). Rendező: Lewis Gilbert.

16 Adams, Michelle, "Bond Girls: Gender, technology and film." http://gnovisjournal.org/files/Michelle-Adams-Bond-Girls.pdf (utolsó letöltés: 2009. 04. 20.).

17 Például *Polipka, Élni és halni hagyni, Halálvágta, Aranypisztolyos férfi.*

18 *James Bond a magányos ügynök* (Licence to Kill, 1989). Rendező: John Glen.

ányzik belőle az elegancia, ami eddig a fogyasztásban mutatkozott meg, s elődjeihez képest nem élvezi az életet, nem könnyed és a kellő humornak is híján van. Ez a 007-es nem magabiztos, és egyáltalán nem hidegvérű. Ő már nem alkalmaz erőszakot a nők ellen, sőt a *Halálos rémület*ben a parancsot megtagadva nem öli meg a célszemélyt (Connery sosem moralizált volna ilyen kérdéseken), s így reagál társa rosszallására: *„Fenébe a paranccsal, nem ölök, csak profit. Az a lány azt se tudta, hogy fogja meg a puskát. De tőlem azt jelent, amit akar. Azt se bánom, ha kirúgnak!"* Tehát ez a James már nem a királynőhöz és az MI6-hez hű, hanem csakis a saját értékrendszere szerint cselekszik. Ellentétben az általános felfogással, hősünk első egyenrangú partnere nem a Brosnan-évek alatt, hanem ebben a periódusban, nevezetesen a *Magányos ügynök*ben jelenik meg.[19] Pam Bouvier egy erős, független, talpraesett, megfontolt nő, aki Bondhoz hasonlóan profi (természetesen viaskodnak azon, hogy melyikük a jobb ügynök), ám összességében többször menti meg a 007-est, mint fordítva. Kettőjük kapcsolatát a dominanciáért vívott küzdelem jellemzi, s Pam az első, aki több ízben megkérdőjelezi a James által képviselt értékrendet. Először a nemi szerepek hierarchiájának kapcsán: *„Még hogy én a titkárnőd?! Miért nem te vagy az én titkárom?"* Másodszor amikor Q arra kéri, hogy ne ítélje el Jamest azért, mert más nővel is hált rajta kívül, azzal indokolva, hogy *„egy ügynöknek minden eszközt be kell vetnie azért, hogy teljesítse a megbízatást"*, mire a főhősnő így fejezi ki egyet nem értését: *„Egy frászt!"* Tehát itt új igényeket támasztanak a férfiassággal szemben: a monogámiát és a nemi szerepek egyenlőségének elismerését. Daltonnál kezd kibontakozni a karakter érzelmes oldala: elődeivel szemben nem puszta időtöltésként tekint partnereire, illetve a barátjáért állt bosszú az, ami hősünk későbbi emocionális életét felvezeti. Ezekben a filmekben alapvetően sérül a csábító képe, ami a férfiasság eszményében is törést okoz, hiszen inkább a nők kezdeményeznek, és nem fordítva, de ezt a problémát orvosolják a Brosnan-filmek.

5. Pierce Brosnan: az alávetett Bond?

> Bond: *Amint látja, a női parancsnokaimnak is engedelmeskedem.*
> Caroline: *James, maga javíthatatlan. Mit csináljak magával, mondja?*
> Bond: *Megmondom: koccintsunk a minősítésemre kedvesem. Nagyon mélyreható minősítés lesz.*[20]

A Brosnan-évek alatt változott a leglátványosabban a maszkulinitás eszménye. A nemi szerepek tekintetében végbement változások természetesen hatással vannak egymásra: ahogy a feminitás előtérbe kerül, sőt domináns lesz, úgy kell átalakulnia Bond karakterének is. A poszt-feminista nyugati világ gender-politikája, valamint a szexizmus társadalmi elfogadottságának hanyatlása miatt korszerűsítették a női szerepeket, és formálták a 007-es karakterét érzékenyre, státuszát romantikus hősre.[21]

Ekkor már rendszeresen és nyíltan kritizálják Bond személyét, ezzel megkérdőjelezik magát a mítoszt is, és mindent, amit a 007-es képvisel, megtestesít. A legerősebb kritikát M-től kapja: *„Maga pedig egy szexista nőgyűlölő őskövület. A hidegháború maradványa. Noha a fiús sármja engem hidegen hagy, nem maradt hatástalan arra a fiatal nőre, akivel minősíttettem"*.[22] Q még mindig infantilizmusáért korholja: *„Jaj, komolyodjon már meg 007-es!"*[23] Kritizálják a kapcsolatai miatt is: *„Én a maga helyében, ha ilyen pasassal lenne viszonyom, nem építenék rá."*[24] Rámutatnak a munkájával járó veszteségre: *„El tudtad-e felejteni a sok kis készséges nő karjaiban a holtakat, akiket nem tudtál megvédeni?"*[25] Brosnant sokszor playboy Bondként szokták aposztrofálni, hiszen ő testesíti meg leginkább a mai értelemben vett férfiszépséget a hat színész közül. Jamesnek ismét van stílusa, megnyerő kiállása, humora, élvezi az életet, nem veti meg az italt, a szép öltönyöket és a könnyű kalandokat. Bár karaktere Moore-hoz hasonlít leginkább, a különbség

19 Például Adams, Michelle, "Bond Girls: Gender, technology and film." http://gnovisjournal.org/files/Michelle-Adams-Bond-Girls.pdf (utolsó letöltés: 2009. 04. 20.).

20 *Aranyszem* (GoldenEye, 1995). Rendező: Martin Campbell.

21 Adams, Michelle, "Bond Girls:Gender, technology and film." (i.m.)

22 *Aranyszem*.

23 Uo.

24 Valentin Zukovsky a *Világ nem elég*ben.

25 Alec Trevelyan az *Aranyszemben*.

kettőjük között az, hogy Brosnan akcióhős, tehát a gyakorlatban is megmutatkozik a férfiassága, bár inkább a fegyverek rabja, mint ökölharcos. Gyenge pontját a nők jelentik, mert ennek a Bondnak vannak érzelmei, melyekről beszél, sőt szenved is miattuk.

Az érzelmi szál előtérbe kerülése mellett a másik szembetűnő változás, hogy James főnöke nő. Kettőjük kapcsolatát nem az egyenrangúság uralja, inkább a tékozló fiú és a rosszalló anyaként jellemezném szerepkörüket. M a női autoritást és a feminista kritikát képviseli, aki viselkedésével és retorikájával egyszerű beosztottá és *szépfiúvá* fokozza le a híres Bondot. Az *Aranyszem*ben kettőjük közül inkább M testesíti meg a maszkulinitást, és ő az, aki a korábban már idézett mondattal felhívja a figyelmet arra, hogy a férfiasságnak nem szükségszerű alkotóeleme a szexizmus és a nőgyűlölet, még ha történelmileg eddig lehetetlennek, vagy problémásnak is tűnt, hogy felszabadítsák a férfiasság eszményét a nők (kötelező) elnyomása alól (Helberstam, 2002: 357). M mellett Miss Moneypenny is megváltozott: *„Tudom, neked ez lesújtó, 007-es, de nem ülök otthon minden este, és nem fohászkodom nemzetközi incidensért, csak hogy iderohanhassak és elkápráztathassam James Bondot".*[26] Tehát már nem epekedik utána úgy, mint a Connery-években, sőt szexuális zaklatással vádolja félreérthető viselkedése miatt.[27] Brosnan férfiassága megmutatkozik jóképűségében, a gyönyörű nők elcsábításában, amit tetéznek az akciójelenetek, ugyanakkor mindez nem ássa alá úriember-mivoltát. Érzelmes, ám minthogy partnereit túlzott gyakorisággal cserélte, hiányolták belőle a kellő emocionális elkötelezettséget.

6. Daniel Craig: az újragondolt férfiasság

> *„Áttörted a páncélom. Nincs hová rejtőznöm. Most már a tiéd vagyok. Azt csinálsz velem, amit akarsz. Minden, amit adhatok, a tiéd."*[28]

A Bond-mítoszt új kihívás érte a közelmúltban. Craig kapcsán ugyanis azzal a problémával szembesültek az alkotók, hogy egyfelől fel akarták támasztani a Fleming teremtette férfiasan kegyetlen Bondot, ugyanakkor meg akartak felelni a társadalom elvárásainak. Ennek eredményeként egy újragondolt, ám paradox férfiasságot jelenítenek meg.[29] Brosnant sokat kritizálták playboy kinézete miatt, és azért, mert a Moore-éveket is túlszárnyalta a technikai csodák fitogtatása, emellett az általa megformált figurából hiányolták a monogámiát. Így részben visszatértek a Connery-képhez: a tradicionális erőszakban (például ökölharc) tetten érhető maszkulinitáshoz, az önelégült, egocentrikus macsóhoz. A jelenlegi Bond a Brosnan-évek alatt megszokott simulékonysággal ellentétben a nyers férfiasságot képviseli. Emellett testét a férfiasság hangsúlyozásának eszközeként használják, amire szükség is van: bár hősünk a hagyományos értelemben véve szupermaszkulinnak tűnik, ugyanakkor érzelmileg sokkal gazdagabb és sebezhetőbb elődeinél. Ez a Bond tényleg szerelmes, és ellentétben Lazenby-vel, a *Quantum csendje* a szerelme gyilkosainak felkutatásáról és halálának megbosszulásáról szól. Így küldetését, a személyét és szívét alárendeli egy nőnek és a szerelemnek, számára a Brosnan-örökség azt jelenti, hogy valóban a nő a gyenge pontja. Ezt nemcsak bosszúvágya támasztja alá, hanem az is, hogy a *Casino Royale*-ban felmond az MI6-nél és új életet kezd a kedvesével. Kettejük beszélgetése illusztrálja a szándékot: *„Kilépek és addig hajózgatunk a tengeren, amíg valamelyikünk talál rendes munkát. Kettőnk közül te vagy az esélyesebb, mert én nem tudom, mi az a rendes munka.* Vesper: *Komolyan gondolod?* Bond: *Igazad volt. Ha nem szállok ki időben, a lelkemből semmi nem marad a végére. Eldöntöttem, még nem késő."*

A férfiasság Craignél a sztereotip maszkulin elemek (kidolgozott test, erőszakosság) és a szerető férfi ideáltípusának szoros összefonódásából áll. Ezt bizonyítja, hogy a sorozatban a karakter akkor kapja a legnagyobb bókot, amikor kiderül, hogy a pókerjátékban jelszóként a lány nevét adta meg annak ellenére, hogy szerelmük akkor még csak plátói volt: *„Tudod, James, a mosolyodban és a kisujjadban is több férfiasság van, mint bármelyik férfi-*

26 *Aranyszem*.

27 Uo.

28 *Casino Royale* (Casino Royale, 2006). Rendező: Martin Campbell.

29 Ugyanakkor a jelenlegi színész szerepre való alkalmasságának kérdése is a közbeszéd tárgya. Több okból is kritizálják Craiget: mert megjelenése ellentmond a sármos férfi képének (legtöbbször baltaarcúnak titulálták), illetve mert a Connery- és a Moore-évek alatti gonosz bérgyilkosok külsőjére emlékeztet (szőke haj, kék szem). Másrészt, mert a nevével fémjelzett alkotások olyan alapvető Bond-kellékeket mellőznek, mint Miss Moneypenny, Q, a gadgetek, a meztelen női alakok a főcímdalban, vagy a kellő mennyiségű hölgy meghódítása.

ban, akivel valaha is találkoztam az életben."[30] A Craig-filmek újfajta elvárást állítanak az „igazi" férfiassággal szemben. Ezt a felfogást M képviseli a legerőteljesebben, aki szüntelenül érzéketlensége miatt korholja Bondot, egészen addig, míg kiderül, hogy a zord külső érző szívet takar. Emellett a *Quantum csendjé*ben, M már aggódik Bond lelki (és testi) épségéért, így vélekedve: *„Csak egy érzéketlen tetű nem áll bosszút a szerelme haláláért."* Tehát az érzelmes férfitípust népszerűsítik ezek a filmek, hangsúlyozzák a férfiak emocionális sebezhetőségét, ami egyértelműen erényként jelenik meg.

Konklúzió

Ahogy láthattuk, a Bondot alakító hat színész által megtestesített figurák elemzésével, korszakonként eltérően határozták meg és ábrázolták a sztereotipikus férfiasságot. Sean Connery az érzelemmentes, szűkszavú macsót képviselte, akit viselkedése (erőszakossága) és ízlése tett „igazi férfivá". Roger Moore elsősorban az úriembert – mely stílusában és a fogyasztásban mutatkozott meg – és a csábítót testesítette meg, ugyanakkor róla kevésbé hittük el, hogy tényleg helyt tudna állni egy fizikai megmérettetés során. Amíg Timothy Daltonnál a magasabb cél, a morál, az erkölcs jelent meg az irányadó férfiasság jellemzői közül, addig Pierce Brosnan képviselte leginkább a férfiszépséget, s a Moore-hoz hasonló mennyiségű ágyjelenettel biztosították, hogy az érzelmi szál ne uralja túlzottan a karaktert. Végezetül Daniel Craig, bár külsőségekben sokkal maszkulinabb, mint elődei, egyidejűleg a szerelmes, érzelmileg elkötelezett férfi ideálját is magában hordozza.

A populáris kultúra és a maszkulinitás paradoxona abban mutatkozik meg, hogy a tömegkultúra mindig követni igyekszik a társadalmi beállítódásokban végbement változásokat, ugyanakkor ezek a változások sokszor gyökeresen ellentmondanak a figurák kidolgozása korszakában fennálló sztereotípiáknak. Ahogy Bond kapcsán érzékelhettük, a férfiasság sztereotípiájának eredeti megformálása korszerűtlenné vált a feminizmus, a nők jogainak kiteljesedése és a nőkép átalakulása kapcsán. Minthogy a populáris kultúrának (és a gyártónak) a várható siker érdekében meg kell felelniük a társadalmi konszenzus átalakulásának a változó nemi szerepek tekintetében (is), színészről színészre módosították az „eredeti", Fleming-féle karaktert. Ugyanakkor ezek az apró módosítások annyira eloldották a 007-es figuráját eredeti attribútumaitól, hogy felmerül a kérdés: azonos-e, identikus-e még önmagával Bond? Úgy vélem, ezek az alkotások hasadt személyiségképpel dolgoznak, a felszínen (külsőségekben) igyekeznek nagyon férfiasak maradni, ugyanakkor emocionálisan az érzékeny, szerető férfi ideáltípusát is igyekszenek megjeleníteni. Tehát a populáris kultúra férfiábrázolásában azért állt elő válság, mert ezzel az ellentmondással nem tud sikeresen megküzdeni, s ez a tétovaság, bizonytalanság látszik az újabb Bond-filmekben. Emellett problémát jelent az is, hogy a fogyasztói elvárások is különböznek: egyik oldalról nagyon negatív kritikai visszhangot kapott Daniel Craig színészi választása, ugyanakkor sokan örülnek annak, hogy Bond végre nem „hímsoviniszta disznót", hanem szerelmes férfit alakít.[31]

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy a maszkulinitás „krízise" és a sorozat „válsága" összefonódik, hiszen pontosan arról van szó, hogy a férfiasság korábbi, sztereotipizált felfogásától való eltávolodása létrehoz egy paradoxont: Bond folyamatos változásának története egyúttal az „eredeti" karaktertől való változás története is, ami felveti a kérdést: azonos-e a mai Bond „önmagával"? Meg tud-e felelni Craig Bondja a klasszikus Bond-karakternek, vagy olyan mértékben eltávolodott attól, hogy már nem ismerhetőek fel benne a 007-es klasszikus jegyei? Feltehetően emiatt állítják sokan, hogy Daniel Craig túlságosan érzelmes ahhoz, hogy Bond legyen. Hiszen ha belegondolunk, hogy a kezdeti hímsovén karakterből 45 év alatt eljutottunk egy olyan férfiig, aki a munkáját és az életét feladná egy nőért, akkor valóban felmerül a kérdés: identikus-e James Bond James Bonddal? Mivel a filmek (s az alkotók) nem tudnak az összes értelmezési keretnek megfelelni, ezért abban bíznak, hogy a mítosz még mindig annyira erősen él az emberek fejében, hogy a következő filmre is megveszik a mozijegyet, azt pedig mindenki döntse el maga, hogy számára mit testesít meg James Bond.

30 *Casino Royale*.

31 Például: Daniel Craig is not Bond http://danielcraigisnotbond.com/NEWS/ (utolsó letöltés: 2009. 04. 21.), illetve Casino Royale trailer parody http://www.youtube.com/watch?v=s05mSpJWODI (utolsó letöltés: 2009. 04. 21.).

Irodalom

Black, Jeremy (2004): The Geopolitics of James Bond. *Intelligence and National Security*, 19:2, 290–303.

Black, Jeremy (2005): *The Politics of James Bond. From Fleming's Novels to the Big Screen*. Lincoln & London: University of Nebraska Press.

Bourdieu, Pierre (1994): Férfiuralom. In: Hadas Miklós (szerk.): *Férfiuralom: írások nőkről, férfiakról, feminizmusról.* Budapest: Replika Kör, 7–48.

Brod, Harry (2001): Bevezetés: a férfikutatások témái és tézisei. *Replika*, 43-44. sz., 37–54.

Connel, R.W. (2002): *Gender*. Cambridge: Blackwell Publishers.

Edwards, Tim (2006): *Cultures of masculinity*. London & New York: Routledge, 13–24.

Ehrenreich, Barbara (1995): The decline of patriarchy. In: Maurice Berger & Brian Wallis & Simon Watson (eds) *Constructing Masculinity*. London & New York: Routledge, 284–290.

Giddens, Anthony (2003): *Szociológia*. Budapest: Osiris, 177–218.

Hadas Miklós (1994): Hímnem-nőnem. In: Hadas Miklós (szerk.): *Férfiuralom: írások nőkről, férfiakról, feminizmusról.* Budapest: Replika Kör, 246–264.

Hadas Miklós (2001): Hímnem, többes szám. A férfikutatások első hulláma. *Replika*, 43-44. sz., 25–36.

Hadas Miklós (1997): Az örök cowboy. Férfitoposz az Oscar-díjas filmekben (1984–1996). *Replika*, 28. sz., 161–170.

Hadas Miklós (2003): *A modern férfi születése*. Budapest: Helikon.

Halberstam, Judith (2002): An introduction to female masculinity: masculinity without men". In: Rachel Adams & David Savran (eds): *The Masculinity Studies Reader.* Malden, Mass.: Blackwell, 355–358.

Hatty, E. Suzanne (2000): *Masculinites, violence and culture. Thousand Oaks*. London: Sage Publications,161–183.

Hirsch, Tibor (1987): *A James Bond mítosz avagy a 007-es ügynök kalandos története*. Budapest: Szabad tér Kiadó.

Holmes, Mary (2007): *What is Gender: Sociological Aproaches***.** London: Sage Publications.

Horrocks, Roger (1994): *Masculinity in Crisis: Myths, Fantasies, and Realities***.** New York: St. Martin's Press.

Horrocks, Roger (1995): *Male Myths and Icons: Masculinity in Popular Culture.* London: Macmillan.

Kimmel, S. Michael (2001): A maszkulinitás jelenkori „válsága" történelmi perspektívából. *Replika*, 43-44. sz., 55–74.

Lévi-Strauss, Claude (2001): A mítoszok struktúrája. *Strukturális antropológia*, Budapest: Osiris, I. kötet, 164–183.

Lindsey, Linda L. (1997): *Gender Roles: a Sociological Perspective***.** Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.

MacInnes, John (1998): *The End of Masculinity : the Confusion of Sexual Genesis and Sexual Difference in Modern Society***.** Buckingham: Open University Press

Miller, Toby (2001): James Bond's penis. In: Peter Lehman (ed.): *Masculinity: bodies, movies, culture***.** New York: Routledge, 243–254.

Mosse, L. George (2002): *Férfiasságának tüköre. A modern férfieszmény kialakulása*. Budapest: Balassi.

Réz, András (2006): *Mozibubus*. Győr: Réz és Tsa., 37–48.

Scott, Joan W. (1986): Gender: a Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*, Vol. 91, No. 5. 1053–1075.

Slotkin, Richard (1985): *Fatal Environment. The Myth of the Frontier in the Age of Industrialization*. New York: Atheneum.

Slotkin, Richard (1992): Revolverhősök és zöldsipkások: A hét mesterlövész és az ellenerőszak mítosza. *Holmi*, november: 1629–1631.

Internetes források

Adams, Michelle, "Bond Girls: Gender, technology and film". http://gnovisjournal.org/files/Michelle-Adams-Bond-Girls.pdf (utolsó letöltés: 2009. 04. 20.).

Brabazon, Tara, "Britain's last line of defence: Miss Moneypenny and the desperations of filmic feminism". http://

findarticles.com/p/articles/mi_hb6655/is_n1_v24/ai_n28708955/?tag=content;col1 (utolsó letöltés: 2009. 04. 20).

Casino Royale trailer parody http://www.youtube.com/watch?v=s05mSpJWODI (utolsó letöltés: 2009. 04. 21.).

Daniel Craig is not Bond. http://danielcraigisnotbond.com/NEWS/ (utolsó letöltés: 2009. 04. 21.).

Ferguson, Greg – Watt, Tom, "Plenty O'Toole: The Propagation of Patriarchy in the James Bond Films". http://ferguson.complexed.ca/ec/betty04212003.html (utolsó letöltés: 2009. 04. 21.).

Johnson, Paul, "Sex, snobbery and sadism". www.newstatesman.com/society/2007/02/1958-bond-fleming-girl-sex (utolsó letöltés: 2009. 02. 05).

Filmográfia

Dr. No (Dr. No) 1962. Rendező: Terence Young.

Oroszországból szeretettel (From Russia with Love) 1963. Rendező: Terence Young.

Goldfinger (Goldfinger) 1964. Rendező: Guy Hamilton.

Tűzgolyó (Thunderball) 1965. Rendező: Terence Young.

Csak kétszer élsz (You Only Live Twice) 1967. Rendező: Lewis Gilbert.

Őfelsége titkos megbízottja (On Her Majesty's Secret Service) 1969. Rendező: Peter Roger Hunt.

Gyémántok az örökkévalóságnak (Diamonds Are Forever) 1971. Rendező: Guy Hamilton.

Élni és halni hagyni (Live and Let Die) 1973. Rendező: Guy Hamilton.

Az aranypisztolyos férfi (The Man with the Golden Gun) 1974. Rendező: Guy Hamilton.

A kém, aki szeretett engem (The Spy Who Loved Me) 1977. Rendező: Lewis Gilbert.

Moonraker – Holdkelte (Moonraker) 1979. Rendező: Lewis Gilbert.

Szigorúan bizalmas (For Your Eyes Only) 1981. Rendező: John Glen.

Polipka (Octopussy*)* 1983. Rendező: John Glen.

Halálvágta (A View to a Kill) 1985. Rendező: John Glen.

Halálos rémületben (The Living Daylights) 1987. Rendező: John Glen.

James Bond, a magányos ügynök (Licence to Kill) 1989. Rendező: John Glen.

Aranyszem (GoldenEye) 1995. Rendező: Martin Campbell.

A holnap markában (Tomorrow Never Dies) 1997. Rendező: Roger Spottiswoode.

A világ nem elég (The World Is Not Enough) 1999. Rendező: Michael Apted.

Halj meg máskor! (Die Another Day!) 2002. Rendező: Lee Tamahori.

Casino Royale (Casino Royale) 2006. Rendező: Martin Campbell.

A Quantum csendje (Quantum of Solace) 2008. Rendező: Marc Forster.

Bond girls are forever 2002. Rendező: John Watkin.